

Škoda. Zakaj tu je bilo vendar okoli štiri tisoč novih verzov, takih, ki bi dopolnili že vpeljano vrsto v cerkvi petih, in drugih, primernih za božje poti ali podobno shajanje. Za to so skrbeli ne samo sosedni Nemci s pesmaricami iz Gradca, ampak tudi že Hrvati, saj so nekaj prej dobili čakavsko z Dunaja, prav ob sklepu našega rokopisa 1651 pa novo izdajo kajkavskih iz Gradca. Med rokopisnimi pesmimi sta celo dve legendi, ki bi morali zanimati tudi germanista. Ena je o mladem vitezu, ki je vse zapravil, se zatekel po pomoč k hudiču, pa ga Marija, ki je le ni zatajil, reši. V dostopni obsežni literaturi o Teofilu ni videti take viteške variante. Podobno je z zgodbo o sv. Marjeti, ki se loči od številnih znanih obdelav. Latinist pa bi se moral ustaviti ob dolgi pesmi (*Patris sapientia*), ki je tudi ni najti v zbornikih te vrste pesništva. Za nas so bili to marsikdaj nelahki preskusi, kako se dajo preložiti tudi nekaj desetih kitic dolge nemške ali latinske pesmi ali zložiti bolj ali manj samostojne nove, spričati pri tem poznavanje domače poetike in si zraven prizadevati še nekam naprej od stare mere in okusa. Res so se tako zapisale kdaj ohlapnosti, kakor se dogaja mlademu duhu, ki ne zdrži, da bi izdelal do kraja, ampak kar zleti čez. Vendar se srečamo tudi z dobrimi, kdaj celo imenitnimi deli, ko je pisca prenašanje v slovensko obliko in podobo razvnelo, da je srečno pridal iz svojega — v duhu ljudskega in že rahlo baročnega ustvarjanja, denimo: »o svete roke čistite, koker rožice dišite; dvuje bravu [ovc] tukaj stalu, Jezusa grelu v jasilh; mile roke, svete noge; mir podeli, bomo jeli pres skrbi vsakdani kruh«. Lahko bi govorili še o lepi vrsti stalnih pesniških pridevkov in drugih ljudskih stilizmov, o izrabi vokalno polnih oblik, o stikih po tedanjih normah, kasneje mogočih šele od

Župančiča sem (npr. rane — na strani, globoko — pokopaj, prsi — bom se). Dosti je stavčnega prestopanja iz verza v verz in včasih še iz kitice v kitico, kar za petje ni najbolj pripravno, se pa lahko sklada z branjem. Nekatere kitice so dosti zapletene, največ pa je vendarle štirivrstičnic. Verzji se sicer odmerjajo s štetjem zlogov, pri čemer pa je v pomoč podaljšava z začetno anakruzo ali skrčenje z vmesnim zlitjem (sinicezo), se pa posebno v krajših vrsticah nemalo uveljavljajo mere po naravnem naglasu, seveda v precej pisanih menjavah. Nekaj pesmi je kar prijetno tekočih in vmes so verzji, ki kličejo v spomin podobne iz ljudske pesmi ali iz Prešernove Nebeške procesije.

Jezik je za pesem najbrž še prebogata, v besedišču in obliki naslonjen na knjižno izročilo. To piscu ni moglo delati težav, ker mu je moral biti po svojem govoru blizu. Vrsta posebnosti, ki se dajo še manj priučiti, ga postavljajo na zahod v južnonotranjski okoliš. Med njimi so jeme, jemena, jemeti, jeskati, jeti za ime, imena itn., so z za s/z/iz, kor za kakor, to za tu, bržé, kambra, zábiti, sač za vedro, skonjati za prekaniti, šela za velnico, ki se z njo polje voda. V delu Matije Kastelca, ki je bil od tam, se ujema marsikaj, ne samo v besedišču, ampak celo v nekaterih motivih in v pesemski razvrstitvi besedila v našem rokopisu. Knjiga je utegnila priti na Štajersko čez Ljubljano, lahko pa tudi kar z Dolenjskega, ki je bilo po oglejskem patriarhatu zvezano s štajerskimi kraji. Tam jo je moral dobiti Mihael Zagajšek in jo zapustiti Slomški. Več o vsem tem je povedano v akademijski izdaji rokopisa, ki izide v kratkem.

Lino Legiša
SAZU v Ljubljani

STARA BOŽIČNA PESEM V PREKMURSKI INAČICI

V slovenskih protestantskih tiskih se besedilo pesmi »Ta dan je vsiga veselja...« pojavi najprej v pesmarici Ene duhovne pejsni iz leta 1563, ki jo je po Klombnerjevem naročilu priredil Juričič, natisnili pa so jo za Trubarjevim hrbtom in pod Trubarjevim imenom v Urachu. Kljub temu je pesem Trubar nespremenjeno ponatisnil v svoji pesmarici Ta celi katehismus... v letu 1574, od tod pa so pesem panatiskovali v vseh naslednjih izdajah naše protestantske pesmarice 1579, 1584 in 1595, kasneje z manjšimi pravopisnimi spremembami.

Verjetno je bila pesem vključena že v prvi Trubarjevi pesmarici leta 1567, česar pa ni mogoče preveriti, ker je ta pesmarica ohranjena le v enem, zelo fragmetarnem primerku. Medtem ko je objava iz leta 1563 brez pojasnilega podnaslova in brez navedbe avtorja, pa je Trubar opremil pesem z obsežnim latinskim in slovenskim naslovom, ki nam veliko pove o nastanku in starosti pesmi. Ta naslov sta povzela za Trubarjem tudi Dalmatin in Felicijan Trubar v svojih izdajah pesmarice. Latinski del naslova je Rupel prevedel: »Slovesni spev

„Dan veselja je“, ki ga je nekdo pred nekaj časa dobro prevel in kakorkoli ritmično sestavil« (SPP, Lj. 1934¹, str. 312, op. k str. 263). Slovenski del naslova pa se glasi: »Ta stara božična pejsen, prav tolmačena, ampak nikar povsod rajmana, v svoji viži kakor ta od spreda ‚Hvalimo mi denes Boga‘« (ibid., str. 263). Že ta naslov dovolj zgovorno priča, da je pesem starejša od protestantske književne dejavnosti in da so jo slovenski protestantski pisci sprejeli iz starejše, pač katoliške cerkveno-pesemske tradicije. To mnenje podpira dejstvo, da Trubar omenja pesem tudi v polemiki s katoliki v Katehizmu z dvejma izlagama leta 1575 zaradi pretiranega (»turskega«, »ajdovskega«) kulta Marije (ibid., str. 127).

Takšno sklepanje je bilo izhodišče raziskavam Zmage Kumrove, ki je s primerjanjem slovenske protestantske in mlajših katoliških inačic te božične pesmi z latinskim izvirkom in z njenimi starejšimi nemškimi in češkimi prevodi oziroma priredbami prišla do pomembnih ugotovitev. Svoja dožnanja je razložila v drugem poglavju obsežne razprave Predreformacijsko izročilo v slovenskih protestantskih pesmaricah in poznejšem razvoju (SE 1960, str. 52–64). Za naš problem so važne predvsem tri njene ugotovitve:

1) *Pesem se je pri prehajanju iz katoliškega v protestantsko pesemsko izročilo in spet nazaj v katoliško le malo in nebitveno spreminjala:* »Po eni strani daje skladnost med protestantsko in oficialno katoliško obliko slutiti, da so se protireformatorji v glavnem naslonili na protestantsko obliko. Na drugi strani pa sodimo, da Trubar sporočenega katoliškega besedila ni dosti popravljal, saj je dejal, da je pesem ‚prav tolmačena ampak nikar povsod rajmana‘.« (Str. 58.)

2) *Pesem je bila prirejena neposredno po latinskem izvirkniku:* »Če primerjamo slovensko besedilo . . . z latinskimi in nemškimi predreformacijskimi inačicami, vidimo, da je osnova naše pesmi latinski izvirknik, ne nemška prepesnitev. Tista mesta, ki so

protestantska tiskana inačica:

Koker folnze fcus glash gre,
Glash fe neresbie,
V glihi vishi roien ie
Iefus od Marie.
Koker luzh odluzhi gre,
Solnze fuoio fuetluft pulti,
Vuner vnim oftane,
Taku Bug od Buga gre,
Bug Ozha finka rodi,
Vezhnu vnim prebiua.

skupna našemu in nemškemu obrazcu, nahajamo tudi v latinskem izvirkniku, nasprotno pa za številne slovenske vrstice ni predloge niti v latinskem ne v nemškem besedilu.« (L. c.)

3) *Sestavljenec slovenske pesmi je bil izobražen in samostojen oblikovalec:* »Prireditelj slovenskega besedila je z latinsko predlogo ravnal zelo samostojno. Po izobrazbi je moral biti teolog, saj zvenijo nekatere vrstice kakor prepesnitev misli iz teološke dogmatične razprave. Kljub temu pa pesem ne učinkuje izumetničeno, marveč je povsem dostopna preprostemu verniku.« (L. c.)

Med tistimi mesti v pesmi, ki jih je prireditelj slovenske pesmi samostojno oblikoval, je najzanimivejša druga polovica tretje kitice. V prvi polovici tretje kitice je komparacija Kristusovega rojstva s sončno svetlobo, ki gre skozi steklo, ne da bi ga razbila. Tej prispodobi v drugi polovici kitice sledi druga, podobna prispodoba, posneta sicer po drugem liturgičnem tekstu, vendar v obravnavani božični pesmi posebnost slovenske priredbe. Pomen obeh komparacij je teolog Marijan Smolik kratko razložil takole: »Podobo luči, ki neovirano sije skoz steklo, je za ponazoritev deviškega rojstva iz Marije uporabil že latinski pesnik, izvorno slovenska, čeprav najbrž po mašni (nicejsko-carigrajski) veroizpovedi povzeta, pa je pesemska uporaba istega ponazorila (lumen de lumine) za podobo večnega rojstva Sina iz Očeta: Kakor sončni žarki navidez nič ne zmanjšajo sončne svetilnosti, prav tako tudi Bog Oče večno rodi Sina, ne da bi to rojstvo kakor koli okrnilo eno in isto božjo naravo, ki živi v obeh oseh.« (Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stol., dis., Lj. 1963, str. 92.)

Enako grajeno tretjo kitico ima tudi inačica slovenske božične pesmi »Ete den je vsega veselja. . .« v starejši martjanski pesmarici, o čemer naj priča naslednja primerjava:

martjanska inačica:

Kak funcze csref ftekle pride
te fe ftekle neftere
ravno tak rodjen ie
Jesus od Marije
Kak fvetloft od fvetlofti ide

vfei unyem oftane
tako Bogh pride od Boga
ocha Bogh porodi lina
z nami vfegdar пребiva

Ker je Keršovanova (diplomska naloga nado-odd. za muzikologijo filoz. fak. v Ljubljani, 1971-72) našla enako grajeno kitičo tudi v »kajkavskih variantah«, bi lahko sklepali, da je prišla božična pesem z dvojno prispodobo v tretji kitiči iz hrvatskega v slovensko kulturno območje in da so jo posredno od tod sprejeli slovenski protestanti v svoje pesmarice. Za takšno podmeno pa ima primerjalno kajkavsko gradivo kaj malo teže, ker je vsaj za osemdeset let mlajše od najstarejše objave slovenskega besedila. Pa tudi če tega ne upoštevamo, je primerjava zgoraj navedenih inaičic tretje kitiče dovolj zgovoren dokaz za trditev, da je prav slovenska prireditev božične pesmi »Ta dan je vsiga veselja...« prodrlo postopno k Hrvatom s tem, da se je jezikovno prikrajala kajkavskemu narečju, pri čemer je utegnilo imeti posredniško vlogo prav prekmursko-medmursko kulturno območje, ki je bilo tako zunaj Hrvatske kakor tudi zunaj avstrijskih slovenskih dežel. Medsebojno odvisnost zgoraj navedenih besedil namreč dovolj zgovorno izpričuje njuna podobnost, da pa je tiskana protestantska inačica prvotna, dokazuje najvidnejše dejstvo, da so v njej rime dokaj zvesto postavljene po vzorcu latinskega izvirnika (a-b-a-b-c-c-d-e-e-d), kar pa se je z jezikovnim prilagajanjem prekmursko-medmurski naddialektalni tvorbi povsem zabrisalo. Manj očitna, pa vendar lahko prever-

ljiva je metrična zgradba obeh tekstov. Ne le, da imamo v martjanski inačici verz manj kakor v tiskani protestantski inačici, tudi dolžina verzov je v martjanski nedosledna (8-7-6-6-9-6-8-8-7), medtem ko je v tiskani protestantski inačici skoraj dosledna (7-6-7-6-7-8-6-7-7-6). Če gremo v tej smeri dalje, ugotovimo, da je v tiskani slovenski protestantski inačici dokaj zaznavna metrična struktura vagantskega distiha s shemo (silabotonično)

- U - U - U -
- U - U - U,

ki je metrična osnova latinskemu izvirniku, seveda v bolj zapleteni kitični zgradbi. Martjanske inačice kljub še takšnemu prizadevanju po tej shemi ne moremo skandirati. Tako moremo iz navedenega sklepati le, da je martjanska inačica božične pesmi »Ta dan je vsiga veselja...« nastala kot jezikovna prireditev tiskane slovenske protestantske inačice ali pa njene predprotestantske slovenske variante, pri čemer se je z jezikovnim prilagajanjem novemu narečnemu območju močno porušila njena metrična zgradba. Pri tem bi utegnila posredovati tudi morebitna druga oziroma drugačna melodija, na katero se je pela pesem v novem okolju.

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKAJ DROBNIH DOPOLNIL K ČLANKU O EKSKURZIJAH PO GORENJSKEM KOTU

V naši reviji se nabirajo članki o literarno-zgodovinskih ekskurzijah (Kolar, Orožnova, Niko Rupel), ki se jim bodo, tako upajmo, pridružili še drugi za še neobdelana področja Slovenije. V njih vidim prispevke za bodoči zbornik s to tematiko, ki naj bi bil opremljen tudi s fotografijami in zemljevidi, da bi bil vsestransko uporaben. Ker želim, da bi bil ta zbornik kar se da popoln, bi Ruplov članek, napisan z očitnim poznavanjem stvari in z veliko ljubeznijo do stroke, kot rojen Gorenjec rad nekoliko dopolnil. Kakor je pri teh člankih navada in kakor prakticiramo tudi na ekskurzijah, se v svojih dostavkih ne bi omejil na slovestveno zgodovino, temveč se dotaknil tudi sorodnih nam področij.

Bled z okolico

Na Bled je zahajal Ivan Cankar, ko je bil zaljubljen v Mici Kesslerjevo in še pozneje

vse do svoje prežgodnje smrti. Na Mici, svojo neusojeno ljubezen, in na Bled ter njegove naravne lepote misli v delih Novo življenje, Volja in moč, Milan in Milena, Lepa Vida. V Kesslerjevo poletno hišo v Zaki (poleg stavbe Društva slovenskih pisateljev) je od 1913. leta, ko se je oženil z Micino sestro Ani, redno zahajal na oddih *Oton Župančič*. Tam je zasnoval vrsto pesmi: domovinsko Na Bledu, razpoloženski Slap in Vihar (s slapom je mišljen Peričnik v Vratih) in kozmično panteistično Jezero, Tih, tih je kraj... in Zlata jutra.

Franica Vovkova, poročena *Jerajeva*, pesnica s psevd. *Vida*, se je rodila na Bledu, bila je daljna Prešernova sorodnica, v Zasiplu je le službovala kot učiteljica in tam jo je med drugim obiskoval Josip Murn, njen pesniški vzornik. Zbirka njenih otroških pesmi ima naslov *Iz Ljubljane čez po-*